

HOBBS: TØJLET TØJLESLØSHED

Hidtil havde Vesteuropa (til og med Ungarn og Polen i øst) været en religiøs og kulturel enhed. I det 16. århundrede splittedes det gennem reformationen i tre stridende kirker og efterhånden mange sekter. Sydeuropa forblev katolsk; Nordtyskland og Norden blev hurtigt rent protestantiske. Andre steder førte de nye religiøse modsætninger i forbindelse med andre stridsspørgsmål til langvarige borgerkrige. Under disse omstændigheder vandt den tankegang efterhånden indpas, at ro i samfundet måtte sikres på trods af religiøse meningsforskelle. Franskmanden JEAN BODIN (1530-96) hævdede, at staten er suveræn både i forhold til udlandet og til borgerne, dvs. at den er ubundet af loven, fordi den selv er lovens kilde; noget andet er, at en retfærdig hersker vil rette sig efter Guds og naturens love.

Efterhånden blev al tænkning vedrørende samfundsforhold præget af forestillinger om en *naturret*, som gjaldt for alle, fordi den udsprang af selve menneskets og forholdenes natur. Dette var i og for sig ikke noget nyt, idet f.eks. Thomas Aquinas havde talt om den naturlige lov som et led i Guds plan. Det nye var, at den naturlige lov nu måtte begrundes som noget, der fulgte af sig selv, uafhængigt af religiøse anskuelser.

For Aristoteles (og Thomas) havde det været en selvfølge, at mennesker lever i samfund. Heller ikke det stod mere fast. Man spurgte sig nu, hvorfor mennesket havde opgivet sin naturlige frihed til at bestemme over sig selv, og forestillede sig, at det ved en pagt, en art kontrakt, var gået fra *naturlig tilstand* over til en *samfundstilstand*. Derom var alle naturretslærere (f.eks. ALTHUSIUS, GROTIUS, HOBBS og LOCKE) enige. Derimod var de uenige om, hvad kontrakten indeholdt, og om den var evig eller opsigelig. Gjaldt den alle anliggender eller kun nogle? Og hvis den var betinget, havde borgerne så ret til at gøre modstand, hvis herskeren brød forudsætningerne?

Englænderen THOMAS HOBBS (1588-1679) var præstesøn og uddannet i Oxford. Han tilbragte det meste af sit lange liv som lærer, rejseledsager og husven i en højadelig familie. På rejserne blev han fortrolig med den nyeste europæiske videnskab; f.eks. besøgte han Galilei.

I 1640'erne var der borgerkrig i England. Det var en kamp mellem konge og parlament, statskirke og sekter. Hobbes stod på kongens side. Hvis kaos skal undgås, må samfundspagten være evig og uopsigelig; ellers vender naturligt tilstand med alles kamp mod alle tilbage. Hobbes' individualisme førte således til en underbygning af enevælden, men en enevælde, der ikke havde sit udspring i Guds vilje eller kongelig arveret, men i nødvendigheden af at vælge mellem den og anarki.

Flere af Hobbes' arbejder handlede om denne problematik. Det største var *Leviathan* (1651), hvorfra nedenstående tekst er hentet (*Hobbes*, udg. af Svend Erik Stybe, Berlingske Filosofi Bibliotek, Berlingske Forlag, 1968, s. 165-69).

For mennesker, som ifølge deres natur elsker frihed og herredømme over andre, er det egentlige motiv til og formål med at lægge bånd på sig selv, således som vi ser dem gøre det i stater, hensynet til deres egen selvopholdelse og dermed til en lykkeligere tilværelse. Det vil sige, at de dermed tilsigter at komme ud af en ulykkelig krigstilstand, som er en følge af menneskers naturlige lidenskaber, og som vil vedvare, når der ikke er en påviselig magt til at holde dem i ave og til at binde dem til deres overenskomster og til de naturretslige love ved frygten for straf.

De naturretslige love er: *retfærdighed, billighed, sømmelighed og barmhjertighed*, der alle kan sammenfattes i reglen om, *at man skal gøre mod andre, hvad man ønsker de skal gøre mod en selv*. Disse love er – uden frygt for en magt – i modstrid med vore naturlige lidenskaber, der driver os til partiskhed, stolthed, hævn og lignende ting. Overenskomster uden sværd er kun ord, som overhovedet ikke er i stand til at sikre noget menneske. Hvis der derfor ikke er indsat nogen magt eller magten ikke er stærk nok til at sikre os, vil ethvert menneske til trods for de naturretslige love, som mennesker kun overholder, hvis de kan gøre det i sikkerhed, være lovligt henvist til ved egen styrke og snilde at beskytte sig mod alle andre mennesker. De steder, hvor mennesker har levet i små familiesamfund, har det været en levevej, man slet ikke har anset som stridende mod naturens ret, at udplyndre og ødelægge hinanden; det har endog været sådan, at jo større ødelæggelse man har været i stand til at tilføje andre, des mere blev man æret; mennesker så i dette ingen andre love end ærens love. At afstå fra grusomhed under sådanne forhold kunne koste mennesker deres liv og de redskaber, de anvendte til livets opretholdelse. Således som det dengang forholdt sig med små familier, således forholder det sig nu med stæder og kongedømmer, der kan betragtes som store familier. For at sikre sig selv udvider de deres herredømme ved hjælp af åben vold eller hemmeligt intrigespil og søger i så høj grad, det er dem muligt, at underkue eller svække deres nabostater under foregivende af fare og frygt for invasion – eller ved hjælp til invasion – og eftertiden ærer dem for det.

En sammenslutning af et ringe antal mennesker kan ikke skabe sikkerhed, fordi en lille forøgelse af styrken på den ene eller den anden side af grænserne er tilstrækkeligt til at gennemføre en sejrrig erobring, og det kan virke opmuntrende for invasionsforsøg. Det kan ikke angives med et bestemt tal, hvor mange der skal til for, at mennesker kan føle sig sikre; antallet må afhænge af den fjende, man frygter. Det er tilstrækkeligt stort, når det er klart og åbenlyst, at fjendens fordele ikke vil blive

så betydelige, at det får ham til at bestemme sig for en krig og for at forsøge på at gennemføre den.

Selv en nok så stor mængde mennesker kan ikke vente at kunne forsvare sig effektivt, hverken mod en fælles fjende eller mod andres uretmæssige overgreb, hvis deres handlinger drives af individuelle meninger og ønsker. Thi er de splittede i deres meninger om, hvordan de bedst kan bruge og udnytte deres kræfter, så bistår de ikke hinanden, men hæmmer hinanden, og derved udsætter de sig let for ikke blot hurtigt at blive underkuet af et meget ringe antal, der er enige; men de udsætter sig også for, når der ikke er nogen fælles fjende, at komme i krig med hinanden på grund af deres særinteresser. Hvis vi kunne tænke os, at en stor mængde mennesker var enige om at iagttage retfærdigheden og andre naturlove uden en fælles magt til at holde dem alle i ave, så var der også grund til at tro, at hele menneskeheden kunne gøre det samme, og så ville der hverken være eller behøve at være nogen regering eller stat overhovedet, fordi der ville være fred uden underkastelse.

...

Det er sandt, at visse levende væsener, som f.eks. bier og myrer, lever harmonisk sammen i samfund, hvorfor Aristoteles henregner dem til de sociale væsener, og de har dog ingen anden drivfjeder end deres individuelle dømmekraft og behov. De har heller intet sprog, hvormed den ene kan tilkendegive over for den anden, hvad der er formålstjenligt for det fælles vel. Der kunne derfor godt være en og anden, der kunne ønske at vide, hvorfor menneskeheden ikke kan gøre det samme.

Dertil vil jeg svare:

For det første rivaliserer mennesker bestandig i deres jagen efter ære og værdighed, hvilket disse dyr ikke gør. Derfor opstår der blandt mennesker misundelse og had og til sidst krig, hvilket ikke vil ske hos de sociale dyr.

For det andet er det fælles gode hos sådanne dyr ikke forskelligt fra det private gode; thi når de af naturlig tilbøjelighed tilstræber deres private gode, opnår de derved også det fælles vel. Mennesket derimod, hvis glæde består i at sammenligne sig selv med andre mennesker, kan kun finde behag i det, der er enestående.

For det tredje har disse væsener ikke brugen af fornuften, og de kan ikke se eller få den opfattelse, at der er nogen fejl i administrationen af deres fælles anliggender. I modsætning dertil er der blandt mennesker mange, der anser sig selv for klogere og mere velegnede til at regere de offentlige affærer end resten af befolkningen, og disse mennesker stræ-

ber efter at reformere og forny, nogle på én måde, andre på en anden, og derved skaber de splid og borgerkrig.

For det fjerde mangler disse væsener brugen af ord, om end de nok har mæle, hvorved de kan udtrykke deres behov og følelser over for andre. Men de mangler den slags ord, hvorved nogle mennesker over for andre kan fremstille det gode i det ondes skikkelse og det onde i det godes skikkelse – for dermed at forhøje eller formindske vurderingen af godt og ondt hos deres medmennesker, hvorved de kan gøre dem utilfredse og forstyrre deres fred efter forgodtbefindende.

For det femte kan væsener uden fornuft ikke skelne mellem *uret* og *skade*, og de bliver derfor, så længe de er veltilfredse og trygge, ikke fornærmede på deres medskabninger. Mennesker er derimod mest besværlige, når de føler sig trygge; thi i så fald elsker de at skilte med deres visdom og at kritisere handlingerne hos dem, der regerer i staten.

Endelig er enigheden mellem disse væsener naturlig, medens enigheden mellem mennesker beror på en overenskomst, som er kunstig. Det er derfor ikke mærkeligt, at der kræves noget mere end en overenskomst for at gøre enigheden varig og stabil. Det, der yderligere kræves, er en fælles magt, der kan holde mennesker i ave og lede deres handlinger i retning af det fælles vel.

En sådan fælles magt kan forsvare samfundsmedlemmerne mod invasion af fremmede magter og mod den uret, de øver mod hinanden, således at de kan være sikret så meget, at de med deres arbejdsomhed og flid kan ernære sig af jordens frugter og leve tilfredse. Den eneste måde, hvorpå samfundets medlemmer kan oprette et sådant fælles magtorgan, er ved at overføre deres magt og styrke enten til ét menneske eller til en forsamling af mennesker, der med stemmeflertal kan reducere alle de enkelte viljer hos forsamlingens medlemmer til én vilje. Det vil sige, at de udpeger et menneske eller en forsamling af mennesker til at varetage deres tarv, og endvidere, at enhver bemyndiger den, der skal varetage hans tarv, til at handle eller sætte handlinger i gang inden for de områder, der angår den almene fred og sikkerhed; dermed giver enhver sin vilje ind under hans vilje og sin dom ind under hans dom. Dette er mere end et samtykke eller et sammenhold; det er en virkelig enhed af alle i én og samme person, kommet i stand gennem alles overenskomst med alle, ligesom hvis enhver sagde til enhver anden: *jeg bemyndiger denne mand eller denne forsamling til at være suveræn og overdrager ham eller den den ret, jeg ellers har til at regere mig selv, på den betingelse, at du på samme måde overdrager dine rettigheder til suverænen og bemyndiger den til alle handlinger.* Når dette er gjort og mængden således er forenet i én person, kaldes den en *stat*, på latin *civitas*.

(Hobbes...)

LOCKE: DE NATURLIGE RETTIGHEDER

JOHN LOCKE (1632-1704) var englænder ligesom Hobbes. De havde begge deres oprindelse i det landlige Englands middelstand, fik begge deres uddannelse i Oxford, var begge knyttet til højadelige beskyttere og skrev først sent i livet de værker, der gjorde dem verdensberømte.

Lockes videnskabeligt betydeligste arbejde er hans *Essay Concerning Human Understanding*, et hovedværk i erkendelsesteoriens, filosofiens og psykologiens historie. Men hans venskab med en af tidens mest indflydelsesrige politikere, jarlen af Shaftesbury, drog også hans interesse mod politisk teori. Hovedværket er her *Two Treatises of Government*, der udkom 1690, samme år som *Essay*, men formentlig er blevet til o. 1680. Formålet var at tilvejebringe det teoretiske værktøj til imødegåelse af de onærvældige tendenser under de sidste Stuarter. Det var disse anskuelse, der sejrede ved, hvad englænderne kalder *the Glorious Revolution*, 1688-89, da Jakob II blev fordrevet og parlamentet befæstede sin magt over for kongen.

Locke tænkte ligesom Hobbes i naturretslige baner. Men som det ses af nedenstående tekst (John Locke, *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett, Cambridge University Press, 1960, s. 368-71), hævdede han, at naturloven gjaldt allerede i naturtilstanden, og at mennesket ikke af natur var så asocialt, at denne var en alles krig mod alle. Den var blot behæftet med sådanne mangler, at det var mere fordelagtigt for menneskene at indgå en samfundspagt for effektivt at sikre de rettigheder, de for så vidt havde allerede forud. Derfor gjaldt pagten også kun, så længe disse rettigheder virkelig blev opretholdt og respekteret; i modsat fald måtte menneskene kunne ændre styret. Folket bevarer suveræniteten; men under normale forhold er parlamentet dens bærer.

Det ses, at mens Hobbes især var optaget af at skabe tryghed mod kaos, lagde Locke hovedvægten på at sikre borgerne mod et vilkårligt styre i samfundstilstanden. Hans tanker om menneskets naturlige rettigheder gik tydeligt igen i de *menneskerettighedserklæringer*, der blev udstedt under den amerikanske og den franske revolution i slutningen af det 18. århundrede.

For rigtigt at forstå politisk magt og hvoraf den kommer, må vi betragte, hvilken tilstand alle mennesker fra naturens hånd er i, og det er en tilstand af fuldkommen frihed til at foretage sig, hvad de vil, og gøre med deres ejendom og deres personer, som de vil, inden for den naturlige lovs grænser, uden at spørge om forlov eller være afhængige af noget andet menneskes vilje.

...

Men skønt dette er en tilstand af frihed, er det dog ikke en tilstand af tøjlesløshed ... Naturtilstanden har en naturlov til at styre den, som forpligter enhver, og fornuften, som er denne lov, lærer enhver, der blot vil rådspørge den, at ingen bør skade nogen anden på hans liv, helbred frihed eller ejendom.

...

Hvis mennesket er så frit i naturtilstanden, som det er blevet sagt, hvis det er så fuldkommen herre over sin egen person og sine ejendele og ligemand med den største og underkastet ingen, hvorfor vil det så opgive denne frihed? ... Herpå er det indlysende svar, at selv om det i naturtilstanden har en sådan ret, er nydelsen af den dog meget usikker og til stadighed udsat for andres overgreb. For når alle er konger og alle er ligemænd og de færreste strikte jagttager billighed og retfærdighed, så er nydelsen af de rettigheder, ethvert menneske har i denne tilstand, meget utryk og meget usikker. Det gør mennesket villigt til at opgive en tilstand, som, hvor fri den end er, dog er fuld af frygt og bestandig fare. Det er ikke uden grund, den enkelte søger og er villig til at indgå i et samfund, som andre allerede har dannet eller er sindede at danne til fælles beskyttelse af deres liv, frihed og ejendom, hvad jeg med en fælles betegnelse kalder deres rettigheder.

Den store og overordnede hensigt med, at mennesker forener sig i stater og stiller sig under et styre, er beskyttelsen af deres rettigheder; for i den henseende mangler der mangt og meget i naturtilstanden.

For det første mangler der en positiv, fastsat, anerkendt lov, som ved fælles samtykke anses for en standard for, hvad der er rigtigt og forkert, og for den målestok, efter hvilken alle stridigheder mennesker imellem kan afgøres. For selv om naturens lov er ligetil og forståelig for alle fornuftsvæsener, så er dog menneskene så hildede af deres interesser og så uvidende om den, fordi de ikke har studeret den, at de ikke formår at godtage den som en lov, der er bindende, når den skal anvendes på de sager, de selv er indblandet i.

For det andet mangler der i naturtilstanden en anerkendt og uvildig dommer med myndighed til at afgøre alle uoverensstemmelser i henhold til den positive lov. For da enhver i den tilstand er både dommer og skal fuldbyrde domme efter naturens lov, og da mennesker gerne tager deres eget parti, så får lidenskab og hævnlyst dem til at gå alt for vidt og handle alt for hidsigt i egne sager, mens ligegyldighed og mangel på interesse gør dem alt for efterladende i andres.

For det tredje mangler der i naturtilstanden ofte magt til at sætte bag og understøtte dommen, når den er retfærdig, og til at sørge for, at den bliver fuldbyrdet på rette vis. De, der har begået en uret, vil sjældent undlade, når de er i stand til det, at sætte magt bag uretten, og sådan modstand gør det mange gange farligt og hyppigt ødelæggende at forsøge at straffe dem.

Derfor er menneskeheden trods alle privilegier i naturtilstanden i virkeligheden i en ringe forfatning, så længe de forbliver i den, og drives hurtigt ind i samfund. Deraf kommer det, at vi sjældent finder noget antal af mennesker, der på nogen tid lever sammen i hin tilstand. De ubehageligheder, de deri udsættes for ved den uordnede og uberegnelige udøvelse af hver enkelts magt til at straffe andres overtrædelser af den naturlige lov, får dem til at søge tilflugt under et styres positive love for derved at beskytte deres rettigheder ... I denne omstændighed har vi oprindelsen til og berettigelsen af både den lovgivende og den udøvende magt såvel som af selve styreformerne og samfundene.

...

Men skønt mennesker, når de indtræder i et samfund, overgiver den lighed og frihed og den magt til at tage sig selv til rette, som de havde i naturtilstanden, i samfundets hænder, så den lovgivende myndighed kan råde derover, efter som samfundets vel vil udkræve, så sker det dog kun med den hensigt fra hver enkelts side bedre at beskytte sin frihed og sine rettigheder (for intet fornuftsvæsen kan formodes med hensigt at forandre sin tilstand til det værre), og derfor kan den magt, samfundet og den af dette indsatte lovgivende myndighed har, aldrig tænkes at strække sig længere end til det fælles vel, men er forpligtet til at sikre hver enkelts rettigheder ved at træffe foranstaltninger imod de tre ovennævnte mangler, som gjorde naturtilstanden så usikker og ubehagelig. Derfor er enhver, som har lovgivende eller højeste magt i et samfund, bundet til at styre ved positive, stående love, der er offentliggjorte og kendte af folket, og ikke ved vilkårlige forordninger, samt ved upartiske og ubestikkelige dommere, som skal afgøre stridigheder i henhold til disse love, og til at anvende samfundets styrke hjemme alene til at fuldbyrde sådanne love og udadtil til at forhindre eller afbøde overlast fra fremmede og sikre samfundet mod overfald og invasion. Og alt dette skal være rettet mod intet andet mål end folkets fred, sikkerhed og fælles vel.